

Link von <http://www.nederlandsmuziekinstituut.nl/nl/uitgaven/cddvd/308-hugo-van-dalen-1888-1967>

Hugo van Dalen (1888-1967)

Hugo van Dalen is geboren in Dordrecht en heeft in Amsterdam piano gestudeerd bij Johan Wijsman en Julius Röntgen, in Wenen bij August Stradal, en in Berlijn bij Ferruccio Busoni. In deze stad heeft hij tot 1914 les gegeven aan het Klindworth-Schwarwenka Konservatorium. Daar sloot hij vriendschap met zijn collega, de pianist en componist Serge Bortkiewicz. Van Dalen was solist in de première van diens eerste pianoconcert in Berlijn in 1913. Tijdens hun levenslange vriendschap is Van Dalen de noodlijdende Bortkiewicz vaak behulpzaam geweest. Ook met Rachmaninov heeft hij contact gehad.

Sinds 1918 is Van Dalen als docent verbonden geweest aan het Koninklijk Conservatorium te Den Haag. In de jaren 1937-39 maakte hij concertreizen door Rusland. In zijn Nederlandse en Europese recitals heeft Russische muziek altijd een grote plaats gehad.

Van Dalen componeerde o.m. pianomuziek, liederen en symfonische werken en publiceerde biografische werken over Tsjajkovski en Moessorgski.

Archiefnummer	MNHGM 040
Periode	ca. 1900 - 1967
Omvang	3,5 m
Inhoud	muziekmanuscripten, manuscripten van geschriften, diverse archivalia, correspondentie, foto's, documentatie
Toegangen	plaatsingslijst
Archiefvormer	Hugo van Dalen (1888-1967)
Beroep	componist, pianist, publicist

Artikel von Olga de Kort, gepubliceerd in Piano Bulletin, 2013, nr.2 september, p.70-75

page 70

Hugo van Dalen: een pionier van de Russische en Sovjet pianomuziek in Nederland

Olga de Kort

Een kort biografisch lemma over de pianist en componist Hugo van Dalen (1888-1967) in Wikipedia (geboren-gestudeerd-gespeeld-gewerkt-gestorven) en de schaarste van de aan hem gewijde publicaties¹ staan in opmerkelijk contrast met de drie en een halve meter aan archiefmaterialen in het Nederlands Muziek Instituut, bestaande uit partituren, foto's, boeken, brieven en knipsels, verpakt in honderden enveloppen en verdeeld over 39 thematische en chronologische dozen. Een speciale Hugo van Dalen-inventaris biedt een houvast in deze zee van documenten en verraadt meteen de belangrijkste passie van deze veelzijdige musicus: Russische en Sovjet muziek. Een idealist in alles wat met de Russische cultuur te maken had, werd Van Dalen in de eerste helft van de twintigste eeuw de belangrijkste pleitbezorger van de Russische pianomuziek in de Nederlandse concertzalen en klaslokalen.

Is zoon van de Dordtse archivaris Jan Leendert van Dalen groeide Hugo op in een gezin waar geschiedenis, filosofie, Vrijmetselarij (alle mannen in de familie waren lid van een loge), muziek en Russische literatuur hoog in aanzien stonden. Zijn kleinzoon, de pianist en organist Hugo P. van Dalen (geb. 1945) beschreef in een gesprek met ondergetekende² de familiesfeer als "een enorm, oceanisch geheel van inspiratieve cultuur van Tolstoj en Dostojevski". De belangstelling voor de Russische taal en cultuur ging bij Van Dalen nooit verloren, zelfs in zijn laatste levensjaren behield hij de gewoonte om voor het slapengaan "nog even in een Russisch-Frans woordenboekje te lezen".

Tsjaikovski versus Röntgen

Zijn eerste liefde was de Russische literatuur maar al in de studietijd aan het Amsterdams Conservatorium ontstond zijn belangstelling voor de muziek van Tsjaikovski en 'de vijf Novatoren'³ van het Machtige Hoopje. Een belangstelling die slechts door weinigen in de Amsterdamse muziekkringen werd gedeeld. Zijn docent Julius Röntgen was bijvoorbeeld niet te spreken over Tsjaikovski en beschouwde hem als een mindere van de 'echt Russische' componisten van het Machtige Hoopje. Volgens de familieoverleving had Hugo zelfs een conflict met Röntgen toen deze Tsjaikovski minachtend een *saloncomponist* noemde. Van Dalen was 'helemaal bezeten' van Tsjaikovski en merkte brutaal op dat de tijd nog wel zou leren wie er gelijk had: "als uw geraamte in uw kistje ligt te klapperen, wordt u niet meer gespeeld, maar Tsjaikovski wel."⁴ Röntgen was zwaar beledigd en schorste zijn talentvolle maar eigenwijze leerling. Maar toen zijn vriend Edvard Grieg naar Amsterdam kwam, droeg Röntgen de opstandige Van Dalen wel op voor de uitvoering van Griegs Piano concert in aanwezigheid van de componist.

page 71

Het belang van het spelen van Rachmaninov

Na zijn afstuderen in Amsterdam vervolgde Van Dalen zijn studie bij August Stradal in

Wenen en Ferruccio Busoni in Berlijn. Tot de Eerste Wereldoorlog gaf hij pianoles aan het Klindworth-Scharwenka Conservatorium in Berlin; na de oorlog werd hij benoemd tot hoofddocent piano aan het Koninklijk Conservatorium te Den Haag. Overal waar hij was, breidde hij zijn kennissenkring uit met Russische pianisten, schrijvers en componisten. Nieuwsgierig naar de pianomuziek van de landgenoten van Tsjajkovski trok Hugo van Dalen geregeld de stoute schoenen aan en vroeg 'de grote Russen' om uitgaven en nieuwe partituren. In zijn brief aan Mili Balakirev informeerde hij naar de laatste pianostukken

en een *Polonaise* voor piano vierhandig die hij in manuscript bij de muziekuitgever in Berlijn zag. De bejaarde componist antwoordde op 18 juli 1909 dat hij eigenlijk te oud en ziek was om nog iets nieuws te schrijven.⁵ Vol enthousiasme benaderde Van Dalen ook Sergej Rachmaninov en Aleksandr Skrjabin. In Skrjabin vond hij een zielsverwant dankzij gezamenlijke belangstelling voor theosofie, mystiek en de klankkleurenleer. Met Rachmaninov raakte hij persoonlijk bevriend en vergezelde hem tijdens zijn bezoeken in Nederland. Volgens de familieoverleving was Van Dalen ook de enige die bij Rachmaninov in zijn artiestenkamer in het Concertgebouw werd toegelaten. De zoon van Hugo herinnerde zich later hoe hij als kleuter op schoot van Rachmaninov mocht zitten.

Hugo van Dalen speelde alle Nederlandse première's van Rachmaninovs pianowerken inclusief het tweede Pianoconcert. Aan dit pianoconcert bewaart de familie Van Dalen extra warme herinneringen want uitgerekend deze compositie van Rachmaninov zorgde voor de persoonlijke veranderingen in het leven van de pianist. Tijdens de uitvoering in de Groninger Stadsgehoorzaal maakte zijn spel zo veel indruk op een jonge, knappe, maar helaas verloofde dame in het publiek dat ze onmiddellijk haar verloving met een zeeofficier verbrak en voor Hugo koos. Het is moeilijk te zeggen in hoeverre de eer aan de muziek van Rachmaninov toe te schrijven is, maar het feit blijft dat de toekomstige mevrouw Van Dalen de fascinatie van haar man voor de Russische pianomuziek volledig deelde.⁶

Onbekend correspondentie archief

Naast de brieven van de secretaresse van Rachmaninov over de publicatie van nieuwe werken zoals het vierde Pianoconcert in 19287, bewaart het archief van Hugo van Dalen autografen van de Sovjet componisten Aram Chatsjatoerjan, Dmitri *Hugo van Dalen (archieven NMI Den Haag)*.

page 72

Kabalevski, Maximilian Steinberg, Boris Asafjev en Tichon Chrennikov. De meeste zijn reacties op aanvragen voor nieuwe pianowerken. Zo bedankt Dmitri Kabalevski in de brief uit 18 maart 1941 voor de belangstelling voor zijn muziek en stuurt een pianostuk *Druivenpluksters* mee. *En passant* merkt hij op hoe blij Sovjet componisten zijn met concerten van Hugo van Dalen waarin hij Sovjet pianomuziek speelt.⁸ Alle *Piano Bulletin 2013 / 2*
Hugo van Dalen aan zijn vleugel (archieven NMI Den Haag).

page 73

brieven in het NMI zijn onbekend in Rusland. In maart 2013 werden ze door de ondergetekende voor het eerst gepresenteerd tijdens de Internationale conferentie over *Russische muziek in buitenlandse archieven* in de wetenschappelijke Tanejev-bibliotheek van het Conservatorium van Moskou.

'Genietbare biografieën' van de grote Russen

In de jaren twintig van de vorige eeuw publiceerde Hugo van Dalen zijn eerste artikelen over de Russische muziek. Hij vond het onrechtvaardig, 'triest en bedroevend' dat de Nederlanders zo weinig over de Russische en Sovjet componisten wisten. Na de bewerking van het boek van Leonid Sabanejev, *Russische muziek en componisten*, begon hij aan een biografie van Tsjajkovski. Zijn doel was om vooral "een voor de Nederlandse muziekliefhebbers genietbare biografie samen te stellen, die de grote betekenis van Tsjajkovski voor de muziekwereld in het algemeen zal doen beseffen"⁹.
Op zoek naar archiefgegevens en recente onderzoeken verstuurde Van Dalen talloze

brieven naar zijn Sovjet collegae. Bij de componist en musicoloog Boris Asafjev informeerde hij naar de mogelijke bronnen over Tsjaikovski. Bij Nikolaj Zjigin, die als directeur van het Tsjaikovski-museum in Klin in 1916 de broer van de componist en de stichter van het museum Modest Tsjaikovski opvolgde, klopte hij aan voor kopieën van brieven en foto's. Het adres 'Hendrik Zwaardcroonstrasse 28, Haag' was in 1929 goed bekend bij de internationale postbezorgers die talloze postkaarten en pakketten aan 'Herrn Professor Hugo van Dalen' moesten afleveren. Het aan de componist Serge Bortkiewicz opgedragen boek *Tsjaikofsky* is een hoog informatief en rijk geïllustreerd naslagwerk geworden, dat gezien de vele ongeautoriseerde citaten op Internet en in diverse artikelen nog steeds wordt geraadpleegd.

Op dezelfde manier ging Van Dalen tewerk met zijn volgende boek over Modest Moessorgski, die hij 'de voornaamste der Novatoren' noemde¹⁰. Ook hiervoor heeft hij een grondige studie van het leven van de componist gemaakt op basis van de meest recente publicaties en archiefmaterialen uit Rusland. Het archief van het NMI bewaart bijvoorbeeld een curieuze brief van Andrej Rimski-Korsakov, de zoon van Nikolaj Rimski-Korsakov en de toenmalige bibliothecaris van de Staatsbibliotheek van Leningrad, uit welke duidelijk wordt dat Hugo van Dalen in het liefdesleven van Moessorgski geïnteresseerd was. Rimski-Korsakov had eigenlijk niet zo veel te melden maar probeerde desalniettemin de mogelijke muzen van Modest Moessorgski voor Van Dalen op een rij te zetten.¹¹ De citaten uit deze brief kwamen later in het boek terecht¹². De informatie verkregen dankzij dergelijke persoonlijke contacten maakt zijn boek uniek en nog steeds waardevol. Behalve de uitgebreide levensbeschrijving geven de boeken ook informatie over werken van componisten (inclusief een compleet overzicht van pianowerken), die in de tijd van Hugo van Dalen nog steeds onbekend waren in het buitenland.

Apolitieke Rusland-idealist

Van Dalen wond er geen doekjes om dat alles wat Russisch was hem aan het hart ging, ook in de tijd dat het woord Russisch alleen met de communistische Sovjet-Unie geassocieerd werd. In zijn ogen was alleen de muziek belangrijk, en de politiek had niets met muziek te maken: "Muziek was verheven boven politiek en boven alle grenzen." Een idealistische gedachte die hem na de Tweede Wereldoorlog een jaar schorsing opleverde. Zijn recitals via de Nederlandse Kultuurkamer kostten hem ook zijn aanvankelijk zo voor de hand liggende aanstelling als directeur van het Koninklijk

page 74

Conservatorium in Den Haag. In zijn laatste levensjaren had de door en door idealistische Hugo van Dalen het niet gemakkelijk: alles was, volgens zijn kleinzoon, "binnenstebuiten gekeerd".¹³ Hij keek met andere ogen naar de geschiedenis en werd ontgoocheld door alles wat hij over de Stalinistische Sovjet-Unie, het nazi-Duitsland en zelfs over de Eerste Wereldoorlog las. Een ontgoocheling, een wroeging zelfs, volgens de woorden van zijn kleinzoon, en dat terwijl Van Dalen altijd zo volkomen apolitiek was en 'ongeacht de politieke situatie overal doorheen keek'.¹⁴ Dezelfde ontgoocheling bleef ook zijn zoon W.S. Hugo van Dalen (1916-2006) niet gespaard, die de liefde van zijn vader voor Rusland deelde en als hervormd dominee en Russisch-orthodox priester op eigen initiatief de patriarch van Moskou en internationale vredesconferenties bezocht. Beiden waren jarenlang op een maandblad van de Vereniging Nederland-USSR geabonneerd en vertrouwden op Sovjet berichtgeving over de ontwikkeling van de Sovjet cultuur en de nieuwe kansen van de gelukkige Sovjet musici.

Een vraagbaak voor de Russische (piano)muziek

In het Interbellum was Hugo van Dalen de 'Russische pianist' van Nederland. Iedereen die in Russische muziek geïnteresseerd was, vond zijn weg naar de Haagse Russofiel. Zijn archief bewaart de brieven van zowel de hoogleraar muziekgeschiedenis A. Smijers als de muziekgeschiedenis studerende mejuffrouw R.S. Jansen met vragen over Moessorgski of Russisch-orthodoxe muziek. In Rusland was Van Dalen op zijn beurt een muzikaal symbool van Nederland. Als actieve propagandist van de

Russische muziek werd hij uitgenodigd om de Sovjet Unie met concerten te bezoeken (1937-1939) en als Nederlandse musicus werd hij gevraagd om zijn gedachten over de vijftigste verjaardag van Prokofjev en de zestigste van Mjaskovski met de lezers van het blad *Sovjet Muziek* te delen. Voor zijn eigen zestigste verjaardag kreeg Van Dalen een feestelijk telegram van de Sovjet componisten bond getekend door Tichon Chrennikov. Ook het zeventigste jubileum in 1958 ging niet onopgemerkt voorbij: een telegram uit Moskou werd deze keer getekend door Sjostakovitsj, Chatsjatoerjan en Kabalevski.¹⁵

De affiniteit met de Russische muziek kwam de kwaliteit van zijn eigen composities niet ten goede: ook zonder de Russische titels (*Bouquet russe* voor hobo en piano, *Russische rhapsodie*, *Prelude à la Russe*, *Hommage à Peter Tschaikowsky*) hadden ze, naar de smaak van zijn tijdgenoten, teveel Russische trekken. De pianist Hugo P. van Dalen kent de muziek van zijn grootvader als geen ander en herkent hierin de invloed van Tsjaikovski, Rachmaninov en Skrjabin. Naar zijn mening werd de componist Van Dalen veel te veel door het Russische klankidoom beïnvloed “waardoor hij zijn eigen vernieuwende inspiratiebronnen links liet liggen”.¹⁶

Met zijn pionierswerk begon Van Dalen in de loop der tijd steeds meer op ‘een missionaris’ van de Russische muziek te lijken. “Een priester van de muziek”, noemde zijn kleinzoon hem, “een doorgeefluik van de kunst transcenderend boven het kleinmenselijke rumoer ten aanzien van politiek en godsdienst.” Ook “een strijder voor de Russische cultuur” en de enige die zich in zijn tijd om de Russische en Sovjet pianomuziek bekommerde.¹⁷

Met dank aan Frits Zwart en Rick Hendriks van het Nederlands Muziek Instituut voor het ter beschikking stellen van archiefmaterialen en foto's van Hugo van Dalen.

Olga de Kort

page 75

Noten:

1. Kalkman, W., Trapman, K., *Sergej Bortkiewicz 1877-1952*, in *Piano Bulletin*, nr.56, p.3.
2. Gesprek met Hugo P. van Dalen, 21 juni 2013.
3. De naam van het ‘Machtige Hoopje’ uit boeken van H. van Dalen.
4. Gesprek met Hugo P. van Dalen, 21 juni 2013.
5. 40/392 (r), archief Hugo van Dalen, Nederlands Muziek Instituut.
6. Gesprek met Hugo P. van Dalen, 21 juni 2013.
7. 40/392 (r), archief Hugo van Dalen, Nederlands Muziek Instituut.
8. 40/393 (n), archief Hugo van Dalen, Nederlands Muziek Instituut.
9. ‘Voorwoord’ in: Dalen, H., van. *Tsjaikofsky*, 2de druk, 's-Gravenhage: Kruseman, [?], p.7.
10. Dalen, H. van, *Moussorgsky*. 's-Gravenhage: Kruseman, [1930], p.90.
11. 40/392 (b), archief Hugo van Dalen, Nederlands Muziek Instituut.
12. Dalen, H. van, *Moussorgsky*, p.37.
13. Gesprek met Hugo P. van Dalen, 21 juni 2013.
14. Idem.
15. 40/392 (k), archief Hugo van Dalen, Nederlands Muziek Instituut.
16. Gesprek met Hugo P. van Dalen, 21 juni 2013.
17. Idem.

De inventaris van het archief van Hugo van Dalen online:

<http://www.nederlandsmuziekinstituut.nl/images/inventaris/dalenhugo.pdf>

Overzicht van enkele publicaties van Hugo van Dalen over Russische muziek:

- ‘Alexander Skrjabin’, in: *De Delver*, 1937, juni.
- ‘Mjaskowsky en zijn Symphoniën’, in: *Caecilia*, 1929, december.
- ‘Nicolai Mjaskowsky’, in *Kunst en kunstleven*, 1949, februari.
- ‘De ontwikkeling van de Russische Symphonie en Kamermuziek’, in: *Caecilia*, 1930, februari.
- ‘Russische componisten’, in: *De Delver*, 1937, april.
- ‘Tschaikowsky en Tolstoi’, in: *Mededeelingen van de Haagsche Studieclub voor Muziek*, 1939, september.
- ‘De vijfde Symphonie van D. Sjostakowitsj’, in: *Preludium*, 1947, december.

